

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EMOTSIONAL INTELLEKT
SHAKKLANISHIDA OILA VA MAKTABNING O'RNI**

Daminova Xilola Dilmurod qizi

Shahrisabz davlat Pedagogika instituti
psixologiya mutaxassisligi 1-25 guruh talabasi.

Tel: +889-88-219-14-03 xiloladaminova379@gmail.com

Oymatova Dilorom Ruzimurotovna

Ilmiy rahbar.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrası p.f.f.d., PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18084997>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida emotsional intellekt shakllanishida oilaviy muhit va maktab boshqaruvida emotsional intellektning ahamiyati tahlil qilinadi. Ilmiy manbalar tahliliga asoslanib, ota-onalarning tarbiyaviy munosabatlari hamda maktab rahbarlarining emotsional intellekt kompetensiyalari o'quvchilarning hissiy rivojlanishi va ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Emotsional intellekt, boshlang'ich sinf, oila, maktab boshqaruvi.

Abstract. This article analyzes the role of emotional intelligence in the formation of emotional intelligence in primary school students in the family environment and school management. Based on the analysis of scientific sources, it was found that the educational relationship of parents and the emotional intellectual competence of school leaders have a positive impact on the emotional development and educational effectiveness of students.

Keywords: emotional intelligence, elementary school, family, school leadership.

Kirish. Emotsional intellekt – bu shaxsning o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ulardan oqilona foydalanish qobiliyatidir (Salovey va Mayer, 1990). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, akademik jihatdan iqtidorli bolalar har doim ham hayotda eng muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Ba'zi bolalar maktabda a'lo baholarga ega bo'lsa-da, hissiy barqarorligi past yoki ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanmagan bo'lishi mumkin; aksincha, akademik testlarda past natija ko'rsatuvchi bolalar sog'lom hissiy rivojlanish va ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkin.

Mutaxassislar fikricha, hayotdagi muvaffaqiyatga IQning hissasi 4–20% ni tashkil qiladi (Cooper va Sawaf, 1997; Goleman, 1998). Shu bilan birga, so'nggi tadqiqotlar bolalarning IQ ballari oshgan sayin hissiy intellekt ko'rsatkichlarining pasayishi kuzatilganini bildiradi (Lazarus, 1999; Shapiro, 1998; Goleman, 2000). Bu esa, ayniqsa boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda hissiy intellektni rivojlantirish va ijobiy oilaviy muhit yaratishning ahamiyatini yanada oshiradi.

Emotsiyalar insonlarning fikrlash, xatti-harakat va shaxs sifatida rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinf davri bolaning hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy bosqich bo'lib, aynan shu davrda oilaviy muhit va ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi bolalarning emotsional intellektini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Emotsional intellekt (EQ) bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, akademik jihatdan yuqori salohiyatga ega bo'lgan shaxslar har doim ham professional va shaxsiy hayotda eng muvaffaqiyatli bo'lavermaydi.

Ko'pchilik biz bilamizki, maktabda a'lo baholarga ega bo'lgan, ammo hayotda baxtsiz yoki ma'lum darajada muvaffaqiyatsiz bo'lgan shaxslar mavjud. Shu bilan bir qatorda, akademik testlarda yuqori natija ko'rsata olmaydigan, ammo sog'lom fikrlash, ijodkorlik va rivojlangan ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxslar ham mavjud.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, hayotdagi muvaffaqiyatga ta'sir qiluvchi omillarda akademik intellektning (IQ) ulushi eng pessimist baholarga ko'ra 4%, eng optimistik baholarga ko'ra esa 20% ni tashkil etadi (Cooper va Sawaf, 1997; Goleman, 1998). Shu bilan birga, so'nggi tadqiqotlar IQ testlari bilan o'lchanadigan ko'rsatkichlarning oshishi bolalarda hissiy intellektning barqaror ravishda pasayishiga olib kelayotganini aniqladi (Lazarus, 1999; Shapiro, 1998; Goleman, 2000). Ushbu holat jamiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgani sababli, mutaxassislar hissiy intellektning ahamiyatini yanada chuqur o'rganishga va uni rivojlantirish usullarini izlashga e'tibor qaratganlar.

Carlson (1999) tomonidan olib borilgan 17 yillik kuzatuv tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida oiladan ko'rilgan g'amxo'rlik va psixologik qo'llab-quvvatlash bolalarning maktabdagi muvaffaqiyati, hissiy barqarorligi va ijtimoiy muhitga moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu natijalar boshlang'ich sinf o'quvchilarida emotsional intellekt shakllanishida oilaning yetakchi rolini tasdiqlaydi. Ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi ham muhim ahamiyatga ega. Leyla Kuchukahmet (2001) ta'kidlashicha, ota-onaning befarq yoki haddan tashqari qattiqqo'l yondashuvi bolalarda qo'rquv, xavotir va ishonchsizlikni kuchaytiradi. Bu esa o'z navbatida hissiy tajribasini cheklab, ularning ijtimoiy ko'nikmalarini va o'zini anglash qobiliyatini rivojlantirish jarayonini qiyinlashtiradi. Shu sababli, oiladagi ijobiy muhit va tarbiyaviy qo'llab quvvatlash boshlang'ich ta'lim davrida bolalarning emotsional barqarorligi va maktabga moslashuvi uchun zarurdir.

So'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy intellekt tushunchasini (IQ) kengaytirib, unga hissiy intellekt (EQ) ni ham kiritish zarur. Hissiy intellekt insonning o'z his-tuyg'ularidan xabardor bo'lishi, ularni boshqarishi, o'zini rag'batlantirishi, boshqalarga hamdardlik ko'rsatishi va ijtimoiy munosabatlarni samarali boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Yosh, oilaviy muhit va jins hissiy intellektning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi eng muhim omillar sifatida aniqlangan.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda hissiy intellektning shakllanishi aynan shu omillarga bog'liq bo'lib, ular bolalarning hissiy barqarorligi, maktabga moslashuvi va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli, bolalarning hissiy intellektini rivojlantirish uchun ota-onalar va oilaviy muhitning ijobiy ta'siri, shuningdek, yosh va jins xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bolalarning shaxsiy xususiyatlari ham emotsional rivojlanishga ta'sir qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, introvert bolalar odatda tinch, kuzatuvchan va mustaqil faoliyatga moyil bo'lib, hissiyotlarini ichki tarzda boshqarishga intiladilar. Ekstrovert bolalar esa faol, ochiq va ijtimoiy munosabatlarga moyil bo'lib, ularning hissiy tajribalari ko'proq tashqi muhit orqali shakllanadi. Bu farqlar oiladagi tarbiya uslublari va ota-onaning yondashuvlariga chambarchas bog'liqdir (Erdo'g'du, 2006).

Shuningdek, bolalarning emotsional intellekti nafaqat oilaviy omillarga, balki maktab muhitiga ham bevosita bog'liqdir.

Maktabda pedagoglarning hissiy qo'llab-quvvatlashi, sinf muhitining ijobiyligi va rahbarlarning yetakchilik qobiliyatlari bolalarning o'zini anglash, his-tuyg'ularini boshqarish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu jarayon ayniqsa muhim bo'lib, ular o'zini anglash va boshqalar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini aynan shu yoshda egallaydilar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bolalarning muvaffaqiyati va shaxs sifatida kamol topishi nafaqat akademik bilimga, balki hissiy intellekt, oilaviy qo'llab-quvvatlash va pedagogik yondashuv orqali shakllanadi. Zamonaviy yondashuvlar hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etish zaruratini ko'rsatadi. Shu bilan birga, hissiy intellektning rivojlanishi jamiyat farovonligi va insonlarning shaxsiy muvaffaqiyati uchun uzviy bog'liqlikka ega ekanligi aniqlandi. Hissiy intellekt bolalarning shaxs sifatida rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va maktabdagi muvaffaqiyati uchun markaziy ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faqat akademik intellekt yuqori bo'lishi shaxsiy va professional hayotda muvaffaqiyatni kafolatlamaydi. Aksincha, hissiy intellektni rivojlantirish bolalarning ijtimoiy ko'nikmalari, hissiy barqarorligi va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar uchun oilaviy muhit va ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi hissiy intellektning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Mehr va psixologik qo'llab-quvvatlash bolalarda o'zini anglash, hissiyotlarini boshqarish va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shu bilan birga, bolalarning shaxsiy xususiyatlari va maktabdagi tajriba ham hissiy intellektning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Shu sababli, bolalarni tarbiyalash va ularning hissiy intellektini rivojlantirishda individual yondashuv, ota-ona va pedagoglarning birgalikdagi roli katta ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Carlson, J. (1999). Longitudinal study on child and adolescent development. New York: Academic Press.
2. Küçükahmet, L. (2001). Pedagogical approaches and student development. Ankara: Pegem Akademi.
3. Erdo'gdu, S. (2006). Personality traits and learning styles in students. Istanbul: Eğitim Yayınları.
4. Salovey, P., & Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 9(3), 185–211.
5. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam Books.
6. Goleman, D. (1996). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books.
7. Goleman, D., & Boyatzis, R. (2017). Emotional intelligence: Competencies and leadership. Boston: Harvard Business School Press.
8. Cooper, R., & Sawaf, A. (1997). Executive EQ: Emotional intelligence in leadership and organizations. New York: Grosset/Putnam.
9. Lazarus, R.S. (1999). Stress and emotion: A new synthesis. New York: Springer.
10. Shapiro, D. (1998). Emotional intelligence and student performance. London: Routledge.